

Уладзімер Клішэвіч
або
Вернікі і Неафіты

Часам скажаць «і нічога, апрача праўды», -- ня проста патрабуе пэўных высілкаў, ня толькі складана, а недастаткова: што, калі пры выкрытыці белых плямаў Інду абвесьціш Амэрыкай? Якога колеру станутца плямы?

Творчасыць эмігрантыйных беларускіх пісьменыкаў на Бацькаўшчыне сталася. Ніведама, наколькі поўна яна знойдзе адбітак у гісторыях літаратуры (вымушаны ўжываць множны лік, бо, нягледзячы на адну літаратуру, маем сёняня некалькі гісторый літаратуры -- прыватных, школьніх, акадэмічных, «паспалітых»). Але ёй тыя постаці і творы, што на вуснах і ў анталёгіях, -- такімі яны былі ці іх хочуць бачыць гэткімі?

Любоў да аналагетызму -- класік адзіны, твор найлепшы, праца найбуйнейшая -- нагадвае жаданьне дзіцяці мець адну ляльку, «самую-самую». Толькі там хвароба ўэросту. Але-ж ня веку?!

Тым ня менш, цыкл «Літаратура беларускага замежжа» ў часопісе «Роднае слова» за 1993 год вылучыў як самую трагічную постасць замежжа Уладзімера Клішэвіча.⁴³ (Чым вымярае ён трагічнасць лёсу? Або геніяльнасць? Якім мэханізмам?). І пакуль прэшта беларускіх пісьменыкаў не расыцягнута на «самая-самая»

⁴³ Алець Вішнеўскі. «Я хацеў-бы іншоў парадзіцца...». Творчасыць Уладзімера Клішэвіча. «Роднае слова», №9, 1993, б. 12-17. Далей: Вішнеўскі.

на гэтым літаратурным конкурсе, варта сказаць колкі слоў пра Клішэвіча -- не ў абарону паэта, але й ня кінуць яшчэ адзін камень. (Як хораша, што ёсьць Біблія. Можна спаслацца на «мудрэйшага з мудрых» -- Эклезіяста, маўляю, такія былі часы: раней раскідалі, а цяпер зьбіраем. Маўляю, час такі).

Праблемы з разглядам жыцьцёвага шляху пісьменнікаў замежжа начынаюцца з 1941. Да гэтай даты стужка іхняга лёсу разгортваецца ў адпаведнасці з жыцьцём Краіны: праца або навучаныне, арышты ці публічныя пакаранні «словам і дзеялім» -- усё звыклае й таму для савецкага чалавека нармалёвае. Але з 1941... «Цяжка дый немагчыма зразумець, а тым больш апраўдаць тое, чаму замест таго, каб змагацца з акупантамі, ён пайшоў да іх служыць -- пачаў супрацоўнічаць у рэдакцыі "Газэты Случчаны"».⁴⁴

Пытаныне вайны, праўды й самаабману занадта балючае для напае Бацькаўшчыны, каб адшукаць толькі адно -- існае і простае -- вырашэнне. Аднак паспрабуем паглядзець на той час, на той сьвет (ці хутчэй -- пекла) іхнімі вачымі. Ці была для іх розыніца паміж Сталінам і Гітлерам? Першага паспытаў на ўласнай скуры, а другі быццам абняе беларушчыну. Хто зь іх, тых, хто стаў супрацоўнічаць у імя Беларусі, хто зь іх быў ружовым лятуценнікам?

Клішэвіч? Арыштаваны падчас навучаныня на чацвёртым курсе Педагагічнага інстытуту й высланы -- спачатку ў Сібір, пазней на Калыму. И жыве 1940 году Клішэвіч прывезылі зноў у Менскую турму на новыя донькты. Ен сядзеў да 27 чэрвеня 1941, калі быў вызвалены з прыходам на Беларусь нямецкай арміі.

Віцьбіч? Гады цкаваныя і штохвіліны жах: даведающа пра паходжаныне! Краіна вымусіла адрачыся сына ад бацькі-святара, зь Серафіма Шчарбакова стацца Юркам Віцьбічам.

Масей Сяднёў? Дзякую Богу, збег з-пад канвою, а то ляжаць-бы яму ў Курапатах.

Антон Адамовіч? Пасъля высылкі?

Лявон Савёнак? Пасъля арышту?

Уладзімер Сядура, Пётра Сыч, Уладзімер Дудзіцкі, Алесь Змагар, Міхаель Кавыль... Кожны зь іх паспытаў «ключат» Краіны, кожны адчуў яе пільны пагляд.

⁴⁴ Барыс Сачанка. Беларуская эміграцыя. Менск, 1991, б. 76. Далей: Сачанка.

Як было застацца вернікам?! Савецкая ўлада звышыла ўсякую надзею на самастойнасць, незалежнасць Беларусі, яе нацыянальнае разъвіцыё. А ў памяці яшчэ жыло нядайне: 1918, нямецкая акупацыя, стварэнне БНР.⁴⁵ І толькі з часам прыйшло ўсьведамленыне: камуністы й фашысты -- адны адных вартыя. Так яно было, так яно сталася. Гэтак і мы павінны цвяроза сказаць. І калі абвіавачваць у супрацоўніцтве з фашыстоўскім рэжымам тых, хто друкаваўся ў беларускіх газетах падчас нямецкай акупацыі, тады трэба абвіавацца і ўвесе Саюз Пісменнікаў БССР у супрацоўніцтве з камуністычным рэжымам.

Напэуна, каб ацэніваць людзей, выносіць прысуд іхнім учынкам, трэба ня толькі дамовіца пра тэрміналёгію, але і ўбачыць сябе ў судносаці з пэўнай сістэмай каардынат, дзе адна вось -- Час, другая -- Гісторыя, а на іх скрыжаванні -- Беларусь і ты. Тады ўсё будзе выражанаца з матэматычнай чысыцінёй і непагрэшнасцю.

Эміграцыя, якія-б прычыны яна ні мела, ня была, ды, пэўна, і ніколі ня будзе вызваленнем ад сябе. Там, на родных палёх, -- тваё, вакол -- тваё, бліжае да болю. Тоё, што давала моц, натхняла, супакойвала. Можа і праўда, што «талент Клішэвіча як паэта не паспей па-сапраўднаму раскрыцца. На тое было шмат прыкын, але адна з галоўнейшых -- адарванаць ад сваёй Радзімы, ад яе жыватворных крыніц».⁴⁶ Але вось што пра «раскрытыя таленты» ў Краіне пісаў сам Клішэвіч (верш «Менская турма. 1937 г. 20-годзьдзе Каstryчніка»):

Пад дзікі крык нямых разлучын
Там Цішака Гартны быў замучан.
Таўкі чырвоным каты ботам
Алесся Зюнака й Чарота.
Снайкаў таксама лёс свой чорны
За кратамі паэт Кляшторны.

Далёкі Ўсход, нямы і дзікі,
Закрыў замлён шкілет Хадыкі.
Як языком, зымяла завея
Александровіча Андрэя.

⁴⁵ Юры Туронак. Беларусь пад нямецкай акупацыяй. Мінск, 1993.

⁴⁶ Сачанка, б. 78.

Даносчык Кучар быў праворны:
Прапаў Зарэцкі, спасціся Чорны.
За недагляд якога слова
Душыў забойца Маракова.
Жышыё турмы адведаў кожны:
Там быў Знаёмы і Дарожны.
Сярод нявольнікаў зімных
Прысей Сымон Баранаўых.
Калі ўжо секлі з-за пляча,
Прывалаклі й Галавача.
Прыйшлюся й мне ў юнацкім ранку
Пасирабаваць «Амэрыканку».

(«Далячынъ», б. 53-54)

У сапраўднасці-ж талент Клішэвіча раскрываецца падчас вайны. У 1943 годзе ён выдае калектыву зборнік «Песніры Случчыны». «Не на апошнім месцы ў нашых случчакоў і Багдановічава-ж захапленне "даўных форм красой" -- праща калі кананічных формаў вершу, рэдкае строфікі, спэцыфічных вершаваных формаў розных эўрапейскіх і неэўрапейскіх нацыянальных літаратураў, а таксама й пераклады з гэтых літаратураў. У гэтым дачыненіі першы, бязумоўна, Уладзімер Клішэвіч, гэты, можна сказаць, "Уладзімер IV" наше вершаване тэхнікі (насыля трох панярэдніх Уладзімераў-жа -- Дубоўкі, Жылкі, Хадыкі), якога сюды асабліва цягне, можа якраз тая спустошана сціпь, выдымутасць "ветрам халоднай Сібіры"... У гэтыя-ж формы Клішэвіч намагаецца часам уліць і чиста-багдановіцкую філёзофію, глыбіню думкі, афарыстычнасць... Той-ж Клішэвіч таксама спрабуе адліваць малюнкі прыроды ў клясычных, бліжкіх і Багдановічу вобразах».⁴⁷ Менавіта тады, у 1943, начаў шлях Клішэвіч-паэта.

У 1944 Клішэвіч разам з тысячамі беларусаў апынуўся ў Нямеччыне, адкуль, ужо з лягераў ДП, трапляе ў ЗША. «Сябра "Шышыны" паэта Уладзімер Клішэвіч жыве цяпер у Нью-Ёрку. Акрамя непафеднае восьмігадзіннае працы, ён знаходзіць час для творчасці і актыўнага ўдзелу ў грамадскім жыцці. У сваім апошнім лісьце паэта падкрэслівае сваё ўспехае пачуцьцё да

⁴⁷ Глеб Альгердзіч. Нащадкі і спадкаемцы. «Шышына», № 2, 1946, б. 37.

роднага Згуртавання й выказвае гатовасыць зрабіць усё, ад яго залежнае, для шышишына ўцаў». ⁴⁸ (Клішэвіч уваходзіў у беларускае літаратурнае згуртаванніе «Шышишына» з самых першых дзён заснавання). Адна з думак, што валодала ім, -- у Амэрыцы трэба аб'яднанца, мець сваю газету -- беларускую, сваё радыё -- прынамсі, адзін раз на тыдзень: толькі такім чынам можна згуртаваць сям'ю беларусаў у чужой краіне. Доўгі час выношваў ідэю: выдаць кніжку «Саброў згуртавання «Шышишына». Праект быў такі: на вокладцы бел-чырвона-белыя сцяг і Пагоня, на першай балонцы паведамленыне па-беларуску, што аўтар зьяўляецца сябрам згуртавання «Шышишына». На другой балонцы тое-ж па-ангельску, на трэцій і чацвёртый -- па-нямецку і па-французску.⁴⁹

Праца на фабрыцы ў Брукліне была цяжкая. Не заставалася часу на чытаныне кніг, знаёмыства з горадам. «Калі выпадае час і калі бывае натхненне, а ў Амэрыцы, трэба сказаць, рэдка бываюць натхненыі, бо за працай съвету Божага ня бачу, тады я перакладаю сваё натхненне ў слова -- пішу верш. Прачытаю яго разоў два-тры, а пасля падымаю ў свой "Збор твораў", і на гэтым усё канчаецца». (*Зь ліста Уладзімера Клішэвіча да Юркі Віцьбіча ад 28 снежня 1949 году*)

Міхасю Кавылю Клішэвіч пісаў: «Хочацца некалькі слоў сказаць абстрактна, калі так можна выразіцца, філёзофскі. Вы, як паэта, я ў гэтым упэўнены, добра ведаеце, што жыцьцё -- гэта мучэнні. Адны мучашца болей, другія меней, але лёс усіх аднолькавы. І нездарма яшчэ Амар Хайям сказаў:

Жыцьцё людзей --
мучэнніе заўсягды.
Ня мілаваць народжаным бяды.
Хто не раздзіся,
    Той, каб нашы муکі ведаў,
    Ніколі-б ён
        К нам не пайшоў сюды.

Многа на гэтую тэму гаварылі, пісалі і ўсё толькі таму, што жыцьцё наагул -- гэта таямніца. Можа, за Вас я ня меншы пэсыміст, але што-ж з гэтага? Жыцьцё не глядзіць на нашы

⁴⁸ «Шышишына», № 7, 1948, б. 59.

⁴⁹ Звесткі пра жыцьцё і творчасыць Уладзімера Клішэвіча на эміграцыі падаюцца па матар'ялах Архіва Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага (Нью-Ёрк).

перакананыі і пагляды, а патрабуе свайго штодзённага, суровага змагання ад нас, і нам цяжка супрацьстаяць». (Зъ ліста Ўладзімера Клішэвіча да Міхася Кавыља ад II сакавіка 1950 году)

Уваход у новае жыцьцё ўсім эмігрантам даваўся цяжка. Усе яны сумяшчалі творчасць з фізычнай прашай -- і Віцьбіч, і Кавыль, і Цэлеш... Толькі хто сказаў, што эміграцыя -- лёгка?! Для беларуса нават пераезд у Саратоў або ў Маскву -- пераварот жыцьця: там сапраўды іншы водар кветак, пах зямлі, іншае неба. Спытацца-б пра гэта ў Язэпа Дылы, Уладзімера Дубоўкі, Алеся Адамовіча... Беларусы былі за мяжой, але сэрцам на Бацькаўшчыне. Нездарма ўлюбёны тост іх: «На наступны год -- на Бацькаўшчыне». Верылася...

Пісаць, што «жывучы на Захадзе, Ул. Клішэвіч ня прымалі якога-небудзь актыўнага ўдзелу ў антысавецкіх акцыях, быў у баку ад многіх недабітых бытых прыслужнікаў фашысты»⁵⁰, наўрад ці магчыма. Ягоная дзейнасць мае дакументальныя сьведчаныі, напрыклад, створаны пры ягоным удзеле часопіс «Беларус у Амэрыцы», матэрыялы для радыёстанцыі «Вывзаненне».

У лісьце да Юркі Віцьбіча ён пісаў: «Праўду Вы кажаце, што няхай "міністры" палітыкай займаюцца, а мы возьмемся за свайго коніка, за маствацкае слова. Але ні Вы, ні я не стаімо ўбаку ад палітыкі нашага Беларускага народу, ні Вы, ні я ня можам забываць свой народ і адмазвашца ад яго, бо й беларускае маствацкае слова -- гэта палітыка».⁵¹ (Зъ ліста Ўладзімера Клішэвіча да Юркі Віцьбіча ад II сакавіка 1950)

Іншая справа, што дзейнасць пісьменнікаў на эміграцыі была сапраўды «антысавецкай», і праўда, што яны былі «недабіткімі»: ні балышавікамі, ні фашыстамі. Пісьменнікі-эмігранты пісалі тое, пра што назней начало гаварыцца ўголас на Бацькаўшчыне.

Было-б няпраўдай сказаць, што між пісьменнікамі не здаралялася непараразименнаў, і часам даволі прыкрых. Такое непараразименне ўзынікла ў дачыненіях Юркі Віцьбіча і Ўладзімера

⁵⁰ Сачанка, б. 78.

⁵¹ Б. Сачанка. Туга па Радзіме. Мінск, 1992, б. 6: «Але сярод іх былі і такія, хто не хапеў есьці хлеб з працы рук сваіх, а ўладкоўваўся на розныя радыёстанцыі, пісаў такое, што сорамна было чытаць і чуць».

Клішэвіча ў 1949-1950 гадох. Святло на сутнасыць канфлікту пралівае іншя лістуванье.

Клішэвіч -- Віцьбічу: «Чаму Вы не надрукавалі "Ценяў"? Баяліся? Дык чаму-ж Вы мне аб гэтым не напісалі раней?.. Замест "Ценяў" я даслаў-бы Вам іншыя вершы, і былю-б усё добра. <...> Вы мяне падалі з адным вершыкам так, як і ўсіх іншых, хто ня мог даслаць сваіх вершаў. Гэта зроблена ўмысна... <...>

А што за пераклічка з Лужанінам М.? Бачу "Дзіве вясны". Гэта ня верш, а вяроўка, намыленая вяроўка ката на шыю беларускаму народу. Лужанін быў у Нямеччыне, а пасыля ездзіў, прашагацдаваў і бласлаўляў НКВД у змаганні зь беларускім партызанамі. Каб ня быць галаслоўным, дасылаю Вам пра Лужаніна выразку з газэты "Новое Русское Слово". Ня хочу друкаўца там, дзе друкуюцца каты беларускага народу (М. Лужанін). <...> Прышлеце, калі ласка, маю прашу "Цень съмерці". <...>

P. S. Ня лічыце мяне сябрам Вашай рэдкалегіі і сябрам аб'яднання <...>. (*Ліст не датаваны*)

Нажаль, адказ Віцьбіча Клішэвічу не захаваўся.

Але вось што чытаем у лісцые Юркі Віцьбіча да айца Льва Гарошкі, дзе тлумачыцца пазыцыя рэдактара «Шыншыны» і сутнасыць «справы»: «Наш добры Ўладзімер Клішэвіч прыслаў паэму "Цень съмерці", якая мае наступны змест. Да паэта зьяўляецца цень закатаўанаага на Калыме й закідае яму пасыўнасыць у змаганні з бальшавізмам. Паэта адказвае цено, што няма анікага сэнсу змагацца, бо ЗША складаюцца з карытнікаў, пяцікалёнінікаў, прайдзісветаў і г. д. і неўзабаве ўсё роўна загінуць. Цень цалкам апраўдвае паэта і робіць выснай: "Як добра, што я ня існую", а пасыля гэтага зыкае. Увогуле, "Апушчайцеся, кума, на дно і ня рыйтайцеся... ". Мяне асабіста гэты твор абурыў.

Я жыву ў Амэрыцы ўжо без малога год і на сваёй уласнай скуры назнаёміўся зь некаторымі ейнымі мінусамі, але разам з тым ня згубіў здолнасці абстрагавацца ад асабістага. Сёныя ЗША -- апошняя надзея ўсяго свабодалюбнага чалавецтва... Ёсьць у ЗША і карытнікі, і пяцікалёнінікі, але куды больш, непараўнанына больш шчырых патрыётаў свае гордае і магутнае краіны.

Таму твор Клішэвіча зьявіўся нічым іншым, як пашквілем на ЗША. Ён зъяўляецца таксама пашквілем на нязломных пакутнікаў Калымы, у якіх няма нічога агульнага з чэхаўскім "лішнімі людзьмі". Зразумела, што такі твор я ня мог зъмясьціць на старонках "Шыпшыны", бо ён па сваёй мэтанакіраванасці ня мае нічога агульнага з дэкларацыяй Згуртавання. А паэта злуенца. Спадзяюся ўсё-ж, што неўзабаве ён зразумее сваю памылку». (*Зъ ліста Юркі Віцьбіча да айца Льва Гарошкі ад 20 жніўня 1950*)

І так сталася. Паэма, вышадзеная ў 1958 годзе ў часопісе «Прыйсьце», была карэнным чынам перароблена. А да таго часу... «Гэта наш сывяты абавязак <...> падтрымліваць амэрыканскую систэму, кіраўніцтва, любіць гэтую краіну, якая ў цяжкую для нас хвіліну дапамагла», -- так пісаў Клішэвіч у тым-же 1950.

У наступным годзе Віцьбіч даслаў яму ліст: «Дарагі Уладзімер Клішэвіч! Давайце мошна паціснem адзін аднаму руку, бо ўсё роўна зачтых ворагаў з нас не атрымаеца. <...> У нас, у пісьменнікаў, ёсць <...> гаротным жыццём апрабаваны дэвіз: "Беларус беларусу братам"». (*Зъ ліста Юркі Віцьбіча да Уладзімера Клішэвіча ад 8 красавіка 1951 году*)

Ішлі гады... Выпнаец Уладзімер Клішэвіч зъмяшчае вершы ў пераклады ў газетах «Бацькаўшчына», «Беларуская трывбуна», «Беларускі голас», «Незалежная Беларусь», часопісах «Веда», «Беларуская думка», «Баяная Ўскалось», «Прыйсьце»⁵², удзельнічае ў выданні альманаха «Ля чужых берагоў» (гл. бібліяграфію яго твораў). Нарэшце Клішэвіч выдае ў 1964 годзе свой першы зборнік -- «Далячынь»,⁵³ а ў 1965 выходзіць у Лёндане асобным выданнем паэма «Васіль Каліна».

Наколькі кожная новая книга пісьменніка-эмігранта была падзеяй, відаць са слоў аднаго з першых рэцэнзэнтаў, гаспадара друкарні, што выдаў зборнік Клішэвіча: «Выход у свет кожнае

⁵² Сачанка, б. 78: «Ні адзін з яго твораў так і не быў надрукаваны ў часопісе "Конадні". Да ведама: часопіс "Конадні" ня быў цэнтральным выданнем замежжа.

⁵³ Вішнеўскі, б. 15: «Немагчымасць друкаванца, уласная пазыцыя, вельмі і вельмі адрозненіе ад пазыцыі іншых эмігрантаў, прывялі да таго, што Клішэвіч, па сутнасці, і знаходзіўся ў тым самым "духовым" вакууме. Гэтым можна расцлумачыць і тое, што сваю першую книгу "Далячынь" ён змог выдаць толькі ў 1964 г.».

друкаванае кніжкі беларускага аўтара на эміграцыі зьяўляецца для мяне (ды, думаю, ня толькі для мяне, але і для кожнага съведамага беларуса) прыемнаю і радаснаю падзею. Прыйемнаю і радаснаю зьяўляеща гэта я падзея для мяне ня толькі таму, што кніжка беларускага аўтара, а ў большай меры, што выдавецтвія магчымасці беларускіх паэтаў і пісьменыкаў на эміграцыі -- міэрныя: у нас німа сталага беларускага выдавецтва на эміграцыі, і кожны наш літаратар, калі хоча выдаць сваю кнігу, у большасці выпадкаў павінен карыстацца выдавецтвам «Выдайсам!» (г. зи. выдаць за свой кошт) або чакаць адпаведнае нагоды, пакуль тая ці іншая арганізацыя зьбірае трохі фродкаў і зробіць яму ласку. Так атрымалася і з Уладзімерам Клішэвічам».⁵⁴

Варта, мабыць, прыгадаць, што Уладзімер Дудзіцкі ня выдаў ніводнай кнігі, адзін невялічкі зборнік апавяданняў за свой кошт надрукаваў Мікола Цэлеш, надзвычай працаздолны, прадуктыўны і аўтарытэтны Юрка Віцьбіч убачыў кнігу сваіх расейскамоўных нарсысаў літаралына перад съмерцю.

Кнігі Клішэвіча вельмі цёпла былі сустрэты літаратурнай эміграцыяй (да праблемы «духовага» вакууму).

«Я радуюся за цябе, за твой посыпех. У пазме "Васіль Каліна" ты сапраўды ўзыняўся да манументальнасці. Ты мне нагадаў расейскага Лермантава зь ягоным "На смерть поэта" ды Грыбаедава зь ягоным "Горе от ума", дзе Чацкі гнеўна абвінавачвае: "А судзьдзі хто?"». Міхаель Кавыль.

«Яна (пазема) належыць да тых твораў, каторыя чытаюцца па некалькі раз. Вашая паземя, як крыніца жывой вады, нурцуе між моднага мадэрнізму. Гэта -- вялікі ўклад у нашу нацыянальную літаратуру». Константын Акула.

«Вельмі цепчуся з выходу ў сьвет твае паземы "Васіль Каліна". Гэта сапраўды каштоўная літаратурная праца, якая займае ў скарбніцы нашае мастацкае літаратуры на эміграцыі адно зь першых месцаў». Алеся Змагар⁵⁵...

Было гэта ў 1965 годзе. Уладзімер Клішэвіч дасылае паасобнікі сваіх кніг з аўтографамі ў Менск, у Дзяржаўную бібліятэку імя Ул. І. Леніна.

⁵⁴ Янка Золак. Чытаючы «Далячын» і «Васіль Каліна» Ул. Клішэвіча. -- «Беларуская думка», № 8, 1965, б. 34.

⁵⁵ Выказваныі М. Кавыля, К. Акулы, А. Змагара зъмешчаны ў часопісе «Беларуская думка», № 8, 1965.

«Гэты "сэнтыменталны" крок Ул. Клішэвіча вырашыў далейныя ягоны лёс як паэта: праз некаторы час ягоныя вершы зынкаюць з бачынаў беларускіх выданняў на эміграцыі, а зъяўляюцца на бачынах газэты "Голас Радзімы", якая выдаецца Беларускім таварыствам па культурных сувязях з суайчынікамі за рубяжом. Ні для каго з эмігрантаў не сакрэт, што гэтае "таварыства" -- агентура КДБ.

Такім чынам Ул. Клішэвіч ірве ўсякую сувязь з беларускай эміграцыяй ды йдзе па паслугі камуністычнаму паняволыніку Беларусі».⁵⁶

Так, гэтага не даравалі. Бо ягоныя вершы, лісты, выступленыні ў друку, сам лёс, урэшце рэштаў, не даваў ніякіх падставаў чакаць такога павароту. Бо назыцця Клішэвіча выявілася не як прабеларуская (хто сумніваўся ў любові да Бацькаўшчыны!), а пракамуністычная. І да месца, сапраўды, будзе прыгадаць абстракцыю Кнуту Гамсуну, Луі Сеніну ў часы вайны. Такое было й будзе. Напэўна...

«Вайна асоб» была двухбаковая, з узаемнымі абвінавачваннямі й закрэсліваннем былога. Аднак вось што цікава: закіды былі накіраваны адно супраць асобы Клішэвіча, не ягоных быльых твораў! «Васіль Каліна» па-ранейшаму заставаўся творам эміграцыі, ніяк не савецкай паэзіі: у эпірамах на Клішэвіча паэту супрацьстаяў ягоны герой.

Калаціўся, як асіна:

-- Ни дай Бог спаткаць Каліну...

А. Камароўскі. Гіцаль у сталіцы

Пакуль тая хвіліна, --
З табой гаворка ветлая.
Ды ўсё-ж Васіль Каліна
Замкне твой шлях у сьветлае.
К. Аса⁵⁷

Назваць зборнік «Сыняцца дні мне залатыя» цікавым⁵⁸ лъга толькі пры ўмове, што цікавы сам факт. З маасташкага боку -- гэта творчая няўдача паэта. Акалічнасць, якая, дарэчы, была не

⁵⁶ Яз. Долыны. Памёр Ул. Клішэвіч. -- «Беларуская Думка», № 21-22, 1977-1978, б. 32.

⁵⁷ «Беларуская думка», № 16-17, 1973-1974, б. 52-53.

⁵⁸ Вішнеўскі, б. 17.

апошній у закідах Клішэвічу. Аднак хвалі абурэння мінула даволі хутка: не, не дараўалі -- па стараліся забыць. Даравалі пасыля съмерці.

А съмерць Уладзімера Клішэвіча падаеца сёныя на Бацькаўшчыне крыху дзіўна. «Ул. Клішэвіч марыў вярнуща на Радзіму, каб зноў тут жыць, аднак нечаканая і ў нейкай ступені загадковая съмерць 14 лістапада 1978 году не дазволіла яму зрабіць гэта». ⁵⁹ «І справа нават не ў тым, што па сёныашні дзень застаеца загадковай яго нечаканая съмерць <...> І раптоўная, загадковая съмерць. Выпадковасыць? А можа знайшліся тыя, хто не мог дараваць "здрады"? Хто яго ведае...». ⁶⁰ «Загадковая съмерць»⁶¹...

А вось съведчаныне часапіса «Беларуская думка», дзе стала, на працягу многіх год, друкаваўся Клішэвіч, дзе было адзначана яго 50-годзідзе, дзе зъмяшчаліся творы, прысьвеченныя яму, і рээзізі на ягоныя творы. Калі прыгадаць, што Клішэвіч супрацоўнічаў з савецкім друкам два дзясяткі гадоў і ня раз меўмагчымасыць вярнуща на Бацькаўшчыну, і што быў ён ужо немаладым чалавекам, меркаваные «Беларускай думкі» выглядае больш рэалістычным і, скажам, мэдычна аргументаваным:

«Ці "выслужыўся" ён перад бальшавікамі, г. зн. ці быў ён рэабілітаваны пасыля съмерці Сталіна, як некаторыя іншыя паэты савецкай Беларусі? Хто ведае! Нам ведама толькі, што да самае съмерці Ўл. Клішэвіч жыў у ЗША, дзе распаўсюджвалася і кніжачка ягоных вершаў "Сыяцца дні мне залатыя", выдадзеная ў 1973 годзе ў "Бібліятэцы газэты "Голос Радзімы".

«...» Разрыў з беларускай эміграцыяй і зьявіўся, мабыць, для Клішэвіча прычынаю ў апошнія гады ягонае насталыгі. Амаль штогадовыя турыстычныя паездкі Клішэвіча ў СССР і БССР ня толькі ня вылечылі насталыгі, а яшчэ паглыбілі яе, бо ён бачыў, што звароту на Бацькаўшчыну няма. У выніку: у красавіку 1978 году -- першы сэрцавы прыпадак, а ў лістападзе -- другі, фаталыны». ⁶²

⁵⁹ Сачанка, б. 78.

⁶⁰ Віннэўскі, б. 12, 17.

⁶¹ Але́сь Пашке́віч. «Падніцца іноў...». -- «Першацвет», № 1, 1992, б. 79.

⁶² Яз. Дольны. Памёр Ул. Клішэвіч. -- «Беларуская Думка», № 21-22, 1977-1978, б. 32.

Чалавек пайшоў... Засталіся зборнікі вершаў «Песняры Случчаны», «Далячынь», паэма «Васіль Каліна», творы, раскіданыя па розных эміграцыйных выданнях.

Захаваўся ў Архіве Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва (Нью-Ёрк) падрыхтаваны аўтарам, але нівыдалены зборнік вершаў і перакладаў «Мора гневу». Гісторыю стварэння зборніку раскрываюць два лісты У. Клішэвіча да Вітаўта Тумаша. Першы ліст ад 27 сінэжання 1947 году:

Добры дзень, паважаны Вітаўт Тумаш!

Атрымаў Ваш ліст і ўсыцешыўся, што Вы не забываеце і пра мяне, а адгукнуліся на маё прывітайненне. Дасылаю Вам маленькае апавяданье «Вартайнік». Надалей думаю напісаць больш падрабязна аб Амэрыцы, бо вас усіх цікавіць яна.

Таксама выслаў Вам асабіста зборнік вершаў пад назваю «Мора гневу». Зборнік, а ён яшчэ ня зборнік, а толькі, калі Вы надрукуюце, тады будзе зборнік, мае 92 вершы разам з перакладамі і 106 старонак.

Мне тут амаль што немагчыма надрукаваць, бо няма беларускіх друкарняў, а расейцы ці ўкраінцы гэтай справай займашца ня хочуць. Хто яго ведае, як будзе надалей, але мне дужа хацелася-б мець зборнічак сваіх вершаў -- і толькі (не для грошаў), дзеля маральнага задавалення. Я сабраў іх усе разам, і гэта пэрыяд майго жыцця ў Эўропе і Азіі. Назва «Мора гневу» -- аднавядае цалкам, хоць можа слова «мора» будзе выражана гіпербалізм гневу, але гэта так. З атрыманнем гэтага ліста і зборніка (рукапісу) паведамце мне, як будзе справа з друкаваннем. Калі Вы ня будзеце мець можлівасці надрукаваць, перадайце рукапіс М. Сяднёву, ён мне дапаможа ў гэтай справе. Ул. Клішэвіч

Другі ліст быў напісаны 22 чэрвеня 1948 году:

Добры дзень, Вітаўт Тумаш.

Атрымаў Ваш ліст і, прачытаўшы разоў пяць, сам сабе ня веру, бо я ўжо згубіў усякія надзеі на выхад у съвет зборніка. Проста нечаканая навіна для мяне. Вельмі і вельмі рад і шчыра дзякую, што зборнік усё-ж вышлыве на съвет Божы, бо я лічыў, што ён патануў на дно.

Назву, Вы добра ведаеце таксама, ні я ў Салаўя, ні Салавей у мяне не запазыччу -- проста выпадковасць. Каб ня

было лішніх гутарак аб тым, хто ў каго «ўкраў» назву, я згодзен зъмяніць на іншую. Цяжка знайсці такую ўніверсальную назуву, каб яна адпавядала ўсім вершам і ўсім настроям зборніка. Дайце назуву «Залатая восень».

А гэта хіба адпавядае? Не! А я і ня імкнуся, каб яна адпавядала, а каб толькі была дзялёкай ад назувы Салаўя.

Таксама на тытульным лісту (а не на вокладцы) наверсе, з правага боку, напішэце: Прысьвічаецца сыну Валерыку Клішэвічу.

Каб я раней ведаў, што зборнік выйдзе ў сьвет, я-б тут заказаў клішэ свайго фота і можна было-б насадзіць і сваю «морду», але ўжо няхай будзе без фатаграфіі. Можа, яно ў наш час бяз розных фотаў будзе лепей.

Як Бога, чакаю апошні час выходу зборніка. Вершаў я мала маю, бо мала іх пішу, а калі напішу некалькі новых, абавязкова дашлю Вам.

Прывітаныне. З папанай да Вас
Ул. Клішэвіч

Існуюць два варыянты зборніка -- рукапісны (108 балонак) і друкаваны на машынцы (104 балонкі, другая або трэцяя копія). Абодва пазначаны 1947 годам і ідэнтычныя за адным выключэннем -- друкаваны мае прысьвічэнне «Сыну Валерыку Клішэвічу». Абодва зборнікі маюць «Замест Прадмовы»: «Многа часу канула ў вечнасць, а за гэты час зроблена надта мала. Невялікі зборнік -- падлік жыцця, працы і настрояў у Эўропе і Азіі. Аўтар. 25 сінегдання 1947 году. Нью-Ёрк, ЗШ Амэрыкі». Мабыць, зборнік -- той самы «Збор твораў», які прыгадваўся раней, а потым, у 1964, стаўся асновай зборніка «Далячынъ».

Ніжэй зъмінчыцца вершы, што, паводле нашых звестак, не друкаваліся. Пераважная большасць твораў -- з рукапіснага зборніка «Мора гневу», арыгіналы іншых захоўваюцца ў Архіве Фундашы імя Пётры Крэйцерскага (Нью-Ёрк).